

СРПСКА ЋИРИЛИЦА У ВЈЕКОВНОЈ ИСТОРИЈИ И ДАНАС

У раду смо представили постанак ћирилице, њеног прихватања и континуитета код Срба, као српског вјековног и препознатљивог писма, потом однос према српској ћирилици у различитим историјским епохама и у склопу различитих историјских процеса и пројеката; статус ћирилице данас и наш однос према свом вјековном наслеђу.

Кључне ријечи: ћирилица, старословенски језик, српска ћирилица, модерне технологије, ћирилица и простори српског језика, именовање ћирилице, прогон ћирилице, ћирилица данас.

1 Ћирилица у контексту мисије Ћирила и Методија. Године 2013. навршило се 1150 година од почетка мисије Светог Ћирила и Методија, због чега је UNESCO прогласио ову годину годином солунске Браће светих Ћирила и Методија, важном за све словенске народе. Словени, најбројнији и најраспрострањенији индоевропски народ, добили су свој књижевни језик који има континуитет данас у различитим словенским књижевним језицима као његовом продужењу. Од мисије светих Ћирила и Методија почиње и тече велика, континуирана, препознатљива и обоготворена, христијанизована словенска писменост. Претпоставља се да је Ћирило (са својим сарадницима), још прије поласка у мисију, саставио азбуку за словенски језик и превео дио богослужбених књига. У житијима читамо: „Философ онда отиде и по свом старом начину ода се молитви заједно са својим сарадницима. И тада састави слова и поче писати јеванђељску бесједу: ‚У почетку беше реч, и реч беше у Бога, и Бог беше реч’ [...] И ту откри Бог Филозофу словенске књиге, и онда створивши слова и саставивши бесједу, крене на пут у Моравску узевши Методија” (Николић 2006: 10).

Углавном, са примањем писмености (понекад и непосредно прије) Словени су примали и хришћанску вјеру. Оригинални рукописи из непосредне преводилачке дјелатности Ћирила и Методија нијесу сачувани. Сачувани су старословенски споменици са краја 10. и из прве половине 11. вијека (16 споменика), који чине старословенски канон (старо-

словенске споменике у ужем смислу). Старословенски споменици су писани двјема азбукама: глагољицом и ћирилицом. Нека од веома важних питања око којих су се спорили слависти јесу: коју је азбуку створио Ћирило и која од ове двије азбуке је старија. Углавном је питање старине ријешено, за старију азбуку старословенског језика сматра се глаголица, а за млађу ћирилица, за што постоји више доказа. Ћирилица, као млађе писмо, према мишљењу многих, настала је у Преславу у Бугарској, а творци су јој Константин Преславски и Климент Охридски. Међутим, и поред овог уопштеног и у великој мјери прихваћеног мишљења, није поуздано доказано да Константин није створио и ћирилицу. Углавном, у старим руским рукописима налазимо податке да се глаголица назива ћирилицом (кирилицом) према свом творцу Ћирилу. У једном новгородском ћирилском рукопису с краја 15. вијека (препис је настао у оригиналу 1074. године) писац Упир Лихој саопштава да је књигу преписао не *кѡриловицѣ*, у ствари са глаголице. Сусрећу се и мишљења да су ћирилицу дали име ученици у славу свог учитеља. Тек, осим назива словенско писмо, ћирилицом се називала и глаголица (вјероватно за све вријеме Солунске браће), а потом и млађе писмо – ћирилица. Назив *ілаіолица* настао је касније (крајем средњег вијека, код Хрвата). У основи овог назива налази се глагол *ілаіолаіи* („говорити”, „рећи”), чест у јеванђељима.

Поријекло старословенске ћирилице није спорно. У њеној основи је грчка мајускула (млађа) која води поријекло од свечаног грчког писма – унцијале. Нека слова која не постоје у грчком језику у ћирилицу су рађена по узору на глаголицу, стилизацијом и прилагођавањем облицима ћирилских слова. Дакле, ћирилица представља словенизирано грчко писмо под несумњивим утицајем глаголице. Ћирилица је као практичнија (и једноставнија) потискивала глаголицу.

Старословенски језик (који се тада називао словенски) јесте општесловенски црквени и књижевни језик. Служио је као књижевни и црквени језик на широком словенском простору, иако је видљив уплив језичких црта с обзиром на мјесто настанка споменика. Срби су знатни и значајни наслединици ћирилометодијевске мисије, традиције и мисли. Удио српског језика у старословенском је велики, а српска редакција старословенског језика једна је од најстаријих, најпрепознатљивијих, утемељених и веома богатих. *Маријино јеванђеље*, старословенски споменик писан глагољицом негдје крајем 10. почетком 11. вијека, настало је, судећи према неким српским језичким цртама које садржи, највјероватније на

српском језичком простору. То би говорило у прилог веома раном настанку српске редакције старословенског језика (Грковић-Мелдор: 2011).

2. СРПСКА РЕДАКЦИЈА СТАРОСЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА И КОНТИНУИТЕТ ЋИРИЛИЦЕ НА СРПСКОМ ЈЕЗИЧКОМ ПРОСТОРУ. Ћирилица, као старословенско наслеђе и српског језика и других словнских језика који су били и остали баштиници ћирилице, остала је везивна нит српског језика кроз вјекове и на широком простору докле је допирала. Српска ћирилица, настала на основама старословенске ћирилице, уобличена и довршена од стране Вука Стефановића Карацића, на темељима **хиљадугодишње** традиције, кроз вјекове је била (и углавном остала до дана данашњег) писмо српске писмености и језика. Подручје распрострањања и присуства ћирилице обухватало је све земље које су у раном средњем вијеку икад потпадале под српску државу (и писменост). Ћирилицом се писало и у Рашкој, и у Зети, Хуму, у цијелој Босни, и у приморју (у великој мјери) све до доњег тока Цетине.¹ Ћирилицом се писало и у Дубровнику, Далмацији, Славонији; ћирилица је била дипломатско писмо турског, угарског и румунског двора.

Ћирилицом се (поред латинице) писало и у Дубровнику, који је, од кад је славизиран, по говору источнохерцеговачки. Ћирилица се распростирала и на Далмацију и Славонију. Ћирилица је била дипломатско писмо турског, угарског и румунског двора. „Ћирилица је такођер од памтивека у великом поштовању и употреби била и код словенских и босанско-херцеговачких католика и мухамедоваца. Ови потоњи употребљавали су је редовно у својој међусобној кореспонденцији и у ко-

¹ „Уосталом, употреба ћирилице је рано прекорачила и ту границу, захваћајући привремено у 12. и 13. веку и оток Брач. Босанско освајање већег дела копнене Далмације крајем 14. столеће дало је новог маха ширењу ћирилице на тој страни. Из године 1410. имамо ћирилску исправу сплитског каптола [...]

Граница српске државе је у доба тих владара (тј. Стефана Немање и краља Владислава) стајала недалеко од Сплита, на реци Цетини, и документи говоре о пријатељству и савезу [...] Уз глаголицу и латиницу и ћирилица је задуго сачувала своје месташце у писмености чакаваца дуж јадранске обале. У првој половини 15. века састављен је и ћирилицом записан статут аутономне кнежевине Пољица код Сплита у којој је та азбука затим живела све до у 18. столеће у локалној администрацији и преписци. Залет ћирилице у северније крајеве у 15. и 16. веку био је краткотрајан, али је стигао да обухвати и неке од врхунских хрватских великаша, међу њима и Николу Зринског и неколико чланова породице Келеновића” (Ивић 2001: 135, 139).

респонденцији са крајишким аустријским и другим заповедницима – па је налазимо и на мухамединским надгробним споменицима. А католички фратри, већ од 16. века, почињу штампати своје књиге за римокатолике по Херцеговини, Босни и Славонији српским језиком и ћирилицом, коју изричито називају и српским писмом,² како наводи Грујић (в: МИЛОСАВЉЕВИЋ 2002: 417-418).

Присуство и углед ћирилице били су велики, не само на Балканском полуострву, већ и у цијелој Европи, нарочито од 15. до 17. вијека, а може се рећи, чак и до 19. вијека. Деветнаести вијек представља почетак нарочитих и јасно испољених неповољних дјеловања у вези са статусом, потискивањем и протјеривањем српске ћирилице. „У Славонији, међу римокатолицима, почела је да истискује ћирилицу – латиница тек од другог деценија 18. века, када су почели у њу долазити световни свештеници и калуђери римски из Хрватске, но ми имамо податке, да су се фрањевци томе опирали и у четвртм деценију тога века. Тако нпр. фрањевачки провинциал Лука Карагић издао је 1. јула 1736. год. окружницу на све манастире и фратре њему потчињене, у којој се у тачки 6, под претњом строге казне, забрањује и једном фрањевцу да народним језиком писана писма латинским словима пише, него 'искључиво само ћирилицом, јер је и писмо дар Божји, нарочито дарован народима и језицима, а не даје се многим,'” (в: Грујић у: МИЛОСАВЉЕВИЋ 2002: 417-418).

3. Ћирилица се кроз историју на просторима докле је допирао утицај српског језика, и преко њега писма, често називала *српско писмо*. То је уобичајен назив на штокавском подручју, а и у окружењу, уколико се писмо именовало (и тиме назив прецизирао, у односу на, на примјер, руску, бугарску или ћирилицу неког другог језика). За то имамо сакупљених и објављених близу сто примјера (са простора Рашке, Зете, Боке, Хума, Босне, Дубровника, Славоније, Цавтата, Задра, на млетачком, аустријском, турском [...] двору; у Ватикану, у записима Енглеца, Француза, итд.).²

² Тако, на примјер: Језуита Марин Темпарица из Цавтата пише 1582. године генералу Језуитског реда Кл. Аквавива да је потребно салити слова „у славонском алфавиту и словима које овде називају српским”. Херцеговачки католици, на Неретви, у Попову и Жабаљу кажу у молби од 1. августа 1629. да се потписују „илирским или српским писменима”, тј. ћирилицом. Ђовани Пасквали (1645) предлаже Конгрегацији из Котора да би у циљу прозелитизма требало „упутити у Српско Приморје 4 до 5 калуђера Св. Атанасија из Рима”, али треба прво да науче говори-

Тако је, наравно, и на просторима Црне Горе. У овом погледу нарочито је значајна једна библиографија радова о Далмацији и Црној Гори издата на латинском у **Млецима** 1842. Тамо стоји да су књиге штампане на Цетињу [...] српским словима („карактерима“).³ Године 1517. потврђује млетачки дужд Л. Лоредан тестамент Ђурђа Црнојевића на молбу његове жене Јелисавете (преведен на латински). На више мјеста стоји да је тестамент писан српски, преведен са српског итд. Али на једном мјесту стоји да је „руком истог господина Ђурђа, на језику и словима српским написан и потписан” (Милошевић 1994: 53).

ти српски и *писани* „српским словима Св. Ђурила” (Костић 1999: 20) [...] У *Илирским новинама* за 1840. говори Гај о ћирилицы [...] „коју су Илири Источне цркве под славним посебним именом српским [...] сачували” (Костић 1999: 83) [...] Нарочито су познати стихови славонског пјесника Матије А. Рељковића, у његовој познатој поеми *Сашир*, коју је штампао први пут 1762. Ту наводи како му један Славонац каже да му ни стари нијесу школа имали, па су ипак добро живјели. Рељковић у стиховима говори: *О Славонче! Ти се верло вараш,/ Којијод ми шако одговараш;/ Ваши сџари јесу књију знали,/ Србски шџили и сербски писали!* [...] У познатој ‘Велеиздајничкој парници’ у Загребу 1908-1909. године, где су оптужена 53 најбоља Србина [...] што су повлађивали ћирилицу не само у званичним актима и основним школама, него... што су покушали да ‘поставе чак на земаљским путоказима ‘српско’ писмо као спољни знак српства’.

Код Милоша Окуке, у вези са фрањевцима у Босни, налазимо: „Stjepan Marijanović је 1836. u Budimu izdao i prvi *Bukvar iliti početak slovstva iliričkog i latinskog jezika za učionice države bosanske složen*, u kojem se pored ‘bukvice iliričke’ obrađuje i ‘bukvica srbska’[...] Antun Knežević Varcarin i Mihovil Marijanović Livnjak u Zagrebu izdali su... u svojoj učionici za prvu godinu, bukvar namijenjen katoličkim školama u Bosni i Hercegovini, u kojem se nalazi posebno poglavlje pod nazivom: Ćiriliska ‘srbska’ abeceda, sa tekstovima štampanim ćiriliskim pismom” (Истицања наша!), (ОКУКА 2006: 72-73).

³ Надбискуп барски Андрија Змајевић, Пераштанин, написао је још 1675. године једну расправу, гдје каже да жели „да он поучава само читати и писати са словима илирским српским, а да остави латинска” (Костић 1999: 61-73). Свима су познати Његошеви стихови (у посвети на књизи *Вукова даница* из 1826. године): „Српски пишем и зборим,/ сваком громко говорим:/ народност ми србинска,/ ум и душа славјанска”. Интересантни су и сљедећи примјери: „1838. и 1839. добива владика црногорски Петар 2 (Његош) неколико писама од босанског везира Вецид-Мехмед паше. У првом каже: ‘Ја сам написао једну турску а једну српску, обе су једнаке’ [...] (Примјера овог типа имамо више, Ј.С) Андрија Стојаковић из Трста анонсира штампање Његошевог *Шћејана Малој у Јујословенским новинама* које су тада, 1850. године, излазиле у Загребу. Каже да ће се дело штампати ‘српским словима са самоучном буквицом’[...] Стефан Митров Љубиша (1870. године) назива ћирилицу ‘српским аманетом’” (Костић 1999: 61-73).

Као што из бројних свједочанстава видимо, ово вишевијековно писмо српског језика и именовало се као српско, на широком простору и од разних аутора. Назив „босанчица” формиран је у 19. вијеку, из политичких побуда, са циљем да се један знатан корпус српског језичког наслеђа и писмености називом прикрије и затамни, и одвоји од своје матице и покуша подвести под нешто друго.⁴

4. Ћирилица као „непожељна”. На основу свега реченог, не чуди што је ћирилица била многима кроз историју сметња, свима онима који су српски језик и ћирилицу, као и оно што они собом носе и представљају, покушавали да обеснаже. Тако је, рецимо, према неким записима и свједочењима (једног Руса⁵ и једног Пољака), одмах послјеје великог

⁴ Како налазимо код Биљане Самарцић: „Термин ‘босанчица’ у научну терминологију и литературу увео је Ђиро Трухелка (пред сам крај 19. вијека, Ј.С) у раду *Босанчица, њринос босанској ѡалеоѡрафији* и тиме изазвао праву револуцију у јавним и лингвистичким круговима. Наиме, супротстављајући *босанчицу* ћирилици Ђ. Трухелка сматра да су то два самостална писма, те да их једино веже заједничко грчко поријекло. Међутим, видно је да је Трухелка слабо познавао саму материју, као и пут развоја брзописа. Истичући да се ради о типичном самосталном босанском писму, Трухелка је изазвао огромну полемику у научним круговима. ‘Крајњи резултат ове полемике јесте: да Трухелкина теза о босанчици као засебном ћирилском писму није научно заснована већ има политичке конотације, усклађене са тенденцијама тадашње аустроугарске политике – да се језик и писмо Босне оног времена отцепе од целине српског језичког подручја’. Наиме, Трухелка је покушао оправдати тврдњу о *босанчици* као самосталном писму, али без аргумената и доказа, те су с тога његову тезу одбацили Решетар, Недељковић, Младеновић, Чремошник и многи други. Свој став Трухелка је темељио на идејама Е. Курелеца, који је био вођен политичким а не научним разлозима, закључује Д. Драгојловић и који је имао видну жељу да ово писмо прикаже као јединствено, самостално и специјално босанско писмо. Српски научници сматрају да је велику помоћ Трухелкиној карактеризацији тзв. *босанчице* дала политика тадашњег предсједника Земаљске владе у БиХ – Бењамина Калаја (1883-1903) [...] Б. М. Недељковић се у раду *О босанчици* супротставио мишљењу Ђ. Трухелке наглашавајући да нема никаквих разлика нити материјалних доказа да се *босанчица* издвоји из српске ћирилице, тј. ‘ничега нема што би писмо из Босне издвајало од осталих ћирилских писама’; те да теза о *босанчици* као посебном писму на основу специфичности писања појединих слова (мисли се на ‘б’, ‘к’, ‘г’, ‘в’, ‘ж’) ‘нема никаквог ни палеографског, а још мање културно-историјског оправдања’” (Самарцић 2009: 229).

⁵ „Први је Л. В. Березин, који у својој књизи *Хорваѡија, Славонија, Далмација и Военаја Граница*, 1, изашлој у Петрограду 1879, каже на страни 42. да је на Сплитском сабору 1059. словенско богослужење одбачено овим речима (латински дато).

црквеног раскола на тзв. Сплитском или Солинском сабору, ћирилица проглашена за непожељну, за „ђаволски проналазак” (према записима Пољака), чиме је одрана обиљежена.⁶

Међутим, ћирилица се, како смо претходно представили, ипак, све до 19. вијека углавном несметано употребљавала и истовремено са распростирањем српског језика (и не само код православаца). Са 19. вијеком почиње тенденција и процес потискивања и сужавања употребе ћирилице. У овом погледу истичу се и препознају два међусобно повезана и блиска, али формално различита испољена процеса, који су обиљежили „повлачење и сужавања употребе” ћирилице: један је везан за јавне, званичне и јасно испољене покушаје забране употребе ћирилице, а други се спроводио под плаштом и изговором равноправности ћирилице и латинице.

Деветнаести и почетак 20. вијека је, више од свих вјекова раније, обиљежен многим покушајима **забране употребе** „српске ћирилице”. Јавне забране најчешће су давале супротне резултате од очекиваних и задатих. Будиле су свијест о значају и вриједности ћирилице и везаности за њу, те доводиле до (снажних) отпора са тежњом да се сачува и одбрани ћирилица, тако да, осим за кратко, нијесу доносиле резултате. Напротив!

Прва званична забрана употребе ћирилице везана је за име царице Марије Терезије 1779. године. Под наговором римских првосвештеника издата је наредба да се ћирилица укине изван цркве, и да се у школе под

Ја бих то овако превео: ‘Доиста рекоше (очеви, учесници Сабора) да су готска слова пронађена код неког Методија, јеретика, који је много тога против правила католичке вере и у том истом словенском језику лажући написао’” (Костић 1999: 30).

⁶ „Ћирилица је, чим се појавила, била анатемисана од Католичке цркве. То је било на тзв. Сплитском или Солинском сабору, одржаном средином 11. века, неколико година после Раскола (одвајања Источне од Западне хришћанске цркве) и то на нашем подручју.

О томе имам забиљешке преузете од два писца, једног Руса, а другог јамачно Пољака [...] Неки гроф Валеријан Красински, који је у једној, на француском издатој књизи средином прошлог века (*Верска историја словенских народа*) пише: ‘Словенска слова, пронађена од Ћирила, нису ништа друго него модификација грчког алфабета обогаћена понеким источним писменом да би се изразили гласови непознати у грчком језику. Године 1060, у Солину (Далмација) огласи Синод да је овај словенски алфабет ђаволски проналазак и да је Метод био јеретик. Њега ипак и данас употребљавају [...] Словени прикључени грчкој цркви, па чак и они међу њима који признају супрематију папе’” (Костић 1999: 30).

мораће уведе „простонародни језик илирски и латиница”. Сви Срби у данашњој Војводини, заједно са митрополитом и епископима, устали су против такве наредбе, тако да је наредба повучена. „У прво време респектовали су ту љубав народа нашег, према своме српском писму – ћирилици, а и аустријске државне власти, па је и сама царица Тереза наредила 1769. год., да се оснује у Бечу српска штампарија – ћирилским словима, која ће штампати све српском народу потребне књиге за цркву, школу и просвету уопште. И већ почетком 1771. год. штампа се тамо ћирилицом неколико хиљада букварова, сборника и псалтира, о трошку царичину, те се онда бесплатно раздељује српској деци по свима крајевима нашим под влашћу аустријском. Ну пред смрт царице Марије Терезе, 1779. године, поче покушај, са стране државних власти, на наговор римских првосвештеника, да се православни Срби одуче од ћирилице, те постепено и они привикну на латиницу, као и Хрвати и до тада већ поунијађени и покатоличени Срби. Тиме су наиме мислили, да ће се лакше прокрчити пут унији с римском црквом васколиког српског народа под аустроугарском влашћу, – али се и ту у рачуну преварише.”⁷

Након смрти Марије Терезије, њен син цар Фрањо Јосиф 2. обновио је ову наредбу 3. фебруара 1781. године и „позвао администратора српске Карловачке митрополије Мојсија Путника, да све српске епископе и свештенство опомене, да се нипошто не усуде сметати увођењу латинице у српске народне основне школе. „Наскоро потом умрла је Марија Терезија, а њен син Јосиф 2. беше противник верског прозелитизма, па је ова ствар за неко време заспала. Ну цар Јосиф имао је друге централистичке и германизаторске тежње, те пропагатори уније употребише то његово расположење, да дођу до свог циља; а пошто је ћирилица код православног српског народа била једна врло важна сметња успешном провођењу тих царевих тежњи, то су противници православља врло лако израдили, да је цар 3. фебруара 1781. год. обновио наредбу од 1779. год. и позвао администратора српске Карловачке митрополије епископа Мојсија Путника, да све српске епископе и свештенство опомене, да се нипошто не усуде сметати увођењу латинице у српске народне основне школе.” (в. Грулић, у: Милосављевић 2006: 420-424).

⁷ Дио поглавља преузет је из другог Просветиног издања (1989) књиге Радосава М. Грујића, *Апологија српског народа у Хрватској и Славонији* (в: Милосављевић 2006: 420-424).

На овакву одлуку уследило је жестоко одупирања епископа, школске управе и народа, услед чега је цар морао повући наредбу.

„Поводом овог закључка Школске комисије (да се ћирилица не смије и не може укинути јер 'Народ *Сербскiн* [...] своа *славено-српска писмена*' ванредно поштује и цени) није изашла од цара никакава посебна наредба и народ се наш најодлучније опирао сваком покушају, да се ћирилица напусти и латиница уведе; а земаљски школски надзорници пријавише то у Беч, те 26. јула 1784. год. изађе од цара нов налог митрополити Путнику, у коме се, с позивом на наредбу од 1779. године, наређује, **да се ћирилица, уз црквенословенски језик, може употребљавати само у богослужбеним и верским књигама, а све друге светске школске српске књиге имају се од сада писати и штампати простим народним језиком и латинским словима.** Та царска одлука буде саопштена и надзорницима српских народних школа с налогом, да је имају одмах у живот спровести. Ну чим је народ наш, особито онај по Хрватској и Славонији, за то сазнао, осети одмах у том опасност за веру и народност своју, те се на све стране подиже с протестима и оштрим отпором увођењу латинице, – врло енергично се заузеше за ћирилицу и изјавише да се народ *не никад одрећи неће, јер је уверен 'да се с њ њнџкоџ писмена и самџ темелџ одржанiџ характера народноџ обара'*. У исто време обратише се они и на све друге важне факторе у држави, те цар Јосиф повери то питање придворној Школској комисији, да га расправи и њему предлог поднесе. Комисија се састаде 26. јануара 1785. год. и, примивши и од власника српске штампарије у Бечу Ј. Курцбека потребне информације, даде изјаву, да сматра за несходно, да се ћирилица наједанпут у Монархији уништи, с два разлога: прво, што би се у том случају морала дати штампару Курцбеку оштета од 20 442 фор. 30 нов., што их је уложио у штампање српских књига тим словима, а друго ради тога, што би међу Србима врло лако могли планути опасни немири. Стога је комисија предложила, да се то питање одложи на неодређено време, а цар је предлог усвојио и путем митрополита 29. марта 1785. год. **Известио је све српске епископе и народ, да се ћирилска слова у српском народу и српским школама могу слободно и даље употребљавати** (Истицања наша!)” (Грулић, у: Милосављевић 2006: 420-424).

Процес забране ћирилице се наставио,⁸ и појачао, што се употребе силе тиче. У Босни и Херцеговини, почев од окупације 1877. године,

⁸ Ова појава „је жешће импурсе добила од половине прошлог века, посебно пошто је Аустрија истерана из Италије и упућена на то да тамошње губитке надо-

забиљежени су многи случајеви прогона ћирилице (Збиљић 2005: 11). Ћирилица формално и јавно није забрањена, али је власт тежила на разне начине да је ограничи на православни српски живаљ, те да потисне и учини ћирилицу непожељном.

У Првом свјетском рату, опет од аустријских власти, наставља се са прогоном ћирилице, али се сада са подручја која су раније била под аустроугарском влашћу (Хрватске и Славоније) пренио на све крајеве. У вријеме Првог свјетског рата ћирилица је била званично забрањена у Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Србији. Већ 3. октобра 1914. Земаљска влада у Хрватској укинула је учење ћирилице у основним школама. „Prve mjere koje su preduzete u Monarhiji nakon izbijanja rata bile su potiskivanje ćirilice iz javne upotrebe. Tako je već 3. oktobra 1914. *Zemaljska vlada* u Hrvatskoj ukinula učenje ćirilice u javnim osnovnim školama [...] Novom naredbom Vlade od 3. januara 1915. u Hrvatskoj je ćirilica ukinuta i u radu administracija” (ОКУКА 2006: 95).

Забрана о употреби ћирилице пренесена је и на Босну и Херцеговину. Наредбу је донијела Земаљска влада за Босну и Херцеговину (*Glasnik zakona i naredba za Bosnu i Hercegovinu*, XLIX, 11. novembar 1915. godine): „Dana 10. novembra 1915. izdata je *Naredba* Zemaljske vlade u Sarajevu o upotrebi ćirilice. U njoj se, između ostalog, kaže: a) ‘Sve bosanskohercegovačke vlasti: uredi i zavodi upotrebljivaće u pisanom srpsko-hrvatskom saobraćaju samo latinicu’; b) ‘U svim zemaljskim nastavnim zavodima sa srpsko-hrvatskim nastavnim jezikom, upotrebljivaće se samo latinica’; c) ‘Knjige u narodnim osnovnim školama štampane ćirilicom, imaju se odmah zamijeniti knjigama štampanim latinicom’; d) Učenci srpsko-pravoslavne vjere prvog razreda ‘odmah moraju da prestanu da uče ćirilicu’. Učenci ćirilicu mogu ‘upotrebljavati samo u nastavama vjeronauke, a učenje toga pisma prepušta se nastavnicima vjeronauke’” (ОКУКА 2006: 98).

Генерал Саркотић, као представник војних власти, изјавио је да „треба Србима ћирилицу као борбено средство учинити неупотребљивим”, „да ћирилицу уклонимо из јавног живота и одузмемо јој српски национални карактер”. Код Окуке даље налазимо: „Događaji su dobili svoje ubrzanje osobito sa smjenom u zemaljskoj vlasti Bosne i Hercegovine. Na mjesto Potjoreka za poglavara Zemlje došao je general Stjepan Sarkotić, a za njegovog zamjenika dr Nikola Mandić, koji je kasnije bio predsjednik

кнади на Балкану” (Петровић 2005: 11).

Vlade Nezavisne Države Hrvatske. Obojica su bili potpuno odani Beču i obojica su se zauzeli za isključivi stav prema Srbima i ćirilici [...]

General Sarkotić i ministar rata Korbatin bili su uporni u nastojanju da ubijede Beč o potrebi zabrane ćirilice u Bosni i Hercegovini. Korbatin je u septembru 1915. tražio da se zabrani ne samo ćirilica nego i dalja upotreba naziva *sрpsko-hrvatski* te da se ponovo uvede raniji naziv zemaljski jezik. Za njega je naziv srpski, u bilo kojem obliku i bilo kojoj kombinaciji upotrijebljen, *veleizdajnički*. I pošto je 'po shvatanju južnoslovenskih naroda ćirilčko pismo izraz srpskog jezika', onda je i ćirilica veleizdajnička pa zato mora biti protjerana. Korbatin je predlagao da za onoga ko se ogriješi o zabranu ćirilice predvidi novčana kazna u iznosu od 50 do 1000 kuna" (ОКУКА 2006: 96-97).

Прогон и забрана ћирилице пренијела се и на Србију и Црну Гору. Ћирилица је у Србији забрањена у јавној употреби одмах по окупацији почетком 1916, а у априлу исте (1916) године и у Црној Гори. Између осталог, поскидане су табле са ћириличним натписима на јавним мјестима. Забрана употребе ћирилице трајала је све до ослобођења 1918. године.

Исто је настављено и у Другом свјетском рату. Само десетак дана након преузимања власти, 25. априла 1941. године, објелодањена је (од NDH) *Zakonska odredba o zabrani ćirilice*. Законску одредбу о забрани ћирилице прати *Provedbena naredba ministra unutrašnjih poslova zakonskoj odredbi o zabrani ćirilice*, која гласи: „Забранјује се свака употреба ћирилице на цијелом подручју Независне Државе Хрватске. То се нарочито односи на цијело пословање свих државних и самоуправних тијела, на уредбе јавног поретка, на трговачке и њима сличне књиге и дописивање и све јавне натписе. Према томе наређујем: да се на цијелом подручју Независне Државе Хрватске одмах обустави свака употреба ћирилице у јавном и приватном животу. Свако штампање ма каквих књига ћирилицом је забрањено. Сви јавни натписи писани ћирилицом имају се неодвлачно, а најкасније у року од три дана skinuti" (ОКУКА 2006: 203).

Међутим, и поред свих забрана, највише је ћирилица потиснута и заборављена почев од периода „стварања, прокламовања и озакоњења” „**равноправности**” двају писама: ћирилице и латинице. „Равноправност” је озваничена и усвојена Новосадским договором: – Трећа тачка закључка Новосадског договора гласи: „Оба писма, латиница и ћирилица, равноправна су; зато треба настојати да и Срби и Хрвати подједнако науче оба писма, што ће се постићи у првом реду школском наставом”.

Формално је ћирилица била (тј. „постала“) равноправна са латиницом, а суштински се све чинило да се сасвим потисне и заборави. Равноправност је различито „тумачена“, третирана и спровођена на хрватској и српској страни. За Хрвате је равноправност значила (у пракси) потпуно игнорисање, непостојање и непознавање ћирилице: редовно се дешавало да поште враћају писма написана ћирилицом, са назнаком: неразумљиво, нечитљиво, непознато – под изговором да не знају ћирилицу.⁹ Ћирилица се у Хрватској није употребљавала код католика, а постепено је нестајала и код православних.

„Равноправност“ је резултирала невјероватним догађајем у последњем рату: Хрвати су недавно „етнички очистили“ све своје библиотеке од српских књига.¹⁰ Тако је и све што је писано ћирилицом (из нпр. библиотека у Загребу и Дубровнику) изнесено и јавно спаљено на трговима: „А после насилног преузимања власти на Косову и Метохији Шиптари су спалили преко два милиона књига на ‘српскохрватском језику’ и тако ‘помирили’ и Србе и Хрвате” (ПЕТРОВИЋ 2005: 57).

5. Хрватска и ћирилица. На простору данашње Хрватске, као што се види из претходног, ћирилица је често забрањивана и уништавана. Међутим, сада се у Хрватској јављају и неке нове тенденције. Са једне стране, наставља се стари однос према ћирилицу, као последица нетрпељивости (јер је она остала у свијести као српско национално писмо). То је видљиво и кроз најновији отпор у вези са увођењем ћирилице

⁹ Ево неких примјера: „Кршења права оних грађана који својим писмом сматрају ћирилицу било је напретек. Службенице неких банака у хрватском приморју често враћају чекове попуњене ћирилицом (зато што не знају ћирилицу или зато што не желе да је знају). У Србији се личне карте штампају ћирилицом, а подаци се уносе латиничком писаћом машином [...] Грађанин који је желио да му лична карта у целини буде ћирилицом исписана: то своје право је успео да оствари тек пошто је донео од куће своју ћириличну писаћу машину у СУП!... Такође, православни Срби немају где у Загребу да штампају смртвнице ћирилицом”. (МАРОЈЕВИЋ 1991: 28, 163). „У Београдско певачко друштво из Загреба се вратило писмо упућено митрополиту Јовану, уз назнаку ‘забрањено’. Хрватска пошта је тиме заборавила употребу ћирилице” (ПРАВДА: 2008).

¹⁰ О уништавању књига писаних ћирилицом у последњем рату, у раздобљу од десет година 1990-2010. године, имамо детаљно, аргументовано и исцрпно, на преко 500 страна, в: LEŠAJA 2012.

у Вуковару.¹¹ Истовремено, у новембру 2012. године у Загребу је одржан научни скуп у НАЗУ на којем је „hrvatska ćirilica” добила посебно мјесто. Академици из Хрватске два су дана говорили о хрватској ћириличкој баштини од 11. до 18. вијека, као „богатству хрватске повијесне разноликости” (<http://www.matica.hr/vijenac/488>). Очигледно, без старе српске баштине, нема „пројектоване” утемељености у дубоку историју и богатом историјском наслеђу. У складу са тим су Хрвати подигли споменик ћирилици – „хрватском писму” на огради Основне школе у Кочерину крај Широког бријега (освануло је 12 у камену исклесаних ћириличних слова високих 1,4 m, широких метар и дебелих 25 cm). Са највише апсурда јавља се тежња да се најљепши српски споменик, *Мирослављево јеванђеље*, писан српскословнским језиком, за кнеза Мирослава, брата Стефана Немање, уврсти у хрватско наслеђе. Али, „образложења” се, с обзиром да се не заснивају на аргументима, веома брзо мијењају. Тако у једном раду налазимо да је то хрватски споменик јер за вријеме владавине Хумом кнеза Мирослава, који јесте Немањин брат, Хум није припадао држави Немањића, те је он хрватски споменик, ако је настао у Хуму, а, ако је настао у Котору, онда може бити црногорски, али, што је у овом пројекту најважније, никако српски.¹² На

¹¹ „Скуп ‘Не ћирилице у Хрватској’ на којем се на централном загребачком тргу по полицијским проценама окупило више хиљада демонстраната завршен је нешто пре 14 часова уз захтев Влади да промени хитно уставни закон о правима националних мањина и да се Вуковар до 18. новембра прогласи градом трајног пијетета у којем никад неће бити уведена ћирилица”, преносе хрватски медији. („Око 20.000 људи на скупу ‘Не ћирилици у Хрватској’”), (VEČERNJE NOVOSTI 2013).

¹² У раду *Ћири је еванђелистар кнеза Мирослава* (ZELIĆ-BUČAN 2001: 2/2) налазимо: „I preispitivanje političke povijesti srednjovjekovnog Zahumlja i ostalih područja nekadašnje Crvene Hrvatske, dali su rezultate na temelju kojih je nemoguće EkM i nadalje smatrati srpskim spomenikom; ni s obzirom na destinatora kneza Miroslava, ni s obzirom na političku i etničku pripadnost njegova zavičaja, odnosno mjesta postanja. Što se tiče destinatar, kneza Miroslava, novija historiografska istraživanja (B. RADOJKOVIĆ) opovrgla su zablude starije historiografije prema kojoj bi **Miroslav, kao Nemanjin brat**, bio politički podređen srpskom velikom županu. Utvrđeno je, da Zahumlje sve do sredine XIII st. nije politički potpalo pod srpsku nemanjičku državu u ekspanziji, dapače upravo za našeg kneza Miroslava zasjeđeno je da je bio u vazalnom odnosu prema hrvatsko-ugarskom kralju [...] Prema tome, ako je EkM i zaista napisan u Zahumlju kao što to misli većina istaknutih znanstvenika, hrvatskih i srpskih, onda je njegova pripadnost hrvatskoj kulturnoj baštini nesumnjiva. Ako se ipak dokaže da je pisan u Duklji, što je manje vjerojatno s obzirom na destinatar, tada uz Hrvate mogu na nj polagati pravo još samo Crnogorci kao baštinici i nasljednici srednjovjekovne

најновијем скупу у Хрватској смишљена је и прича о „два Мирослава”, „Постоје два Мирослава, српски и хрватски. Кнез Мирослав Хумски поистовјећен је с Немањиним братом Мирославом који је једно вријеме такођер био хумски кнез. Отац српског Мирослава није се звао Завида, него је Завида био отац Мирослава Хумског”¹³. Како налазимо код Ђорђа Јанковића: „Негујући овај галиматијас наравно, праве се невешти, заборављајући на ктиторски натпис уклесан на лунети цркве Светог Петра у Бијелом Пољу (истог кнеза Мирослава, Ј.С), где пише: ‘У име Оца и Сина и Светог Духа ја син Завидин а именован раб Божји Степан Мирослав кнез Хумски сазидох цркву светог апостола Петра’”. На међународном научном скупу *Хрватска ћирилична баштина*, одржаном 2013. године у Загребу, под окриљем Хрватске академије знаности и умјетности, а поводом петстоте годишњице ћириличног „Дубровачког молитвеника”, штампаног у Венецији 1512. године (в: Самарџић, у Ковачевић: 2013) Милко Брковић, историчар из Завода за повијесне знаности ХАЗУ и професор Мостарског свеучилишта, устврди да је језик Мирослављевог јеванђеља „хрватска редакција старославенских глагољских књига” (Политика: 11. април 2013). На основу ових кратких осврта види се колико је оваква политика према језику и културној баштини неоснована, ненаучна, али, истовремено пројектована и агресивна.

6. Српски језик у контексту двају писама (ћирилице и латинице). Мишљења у вези са за статусом, (не)присуством и (не)заштитом ћирилице разликују се и међу српским лингвистима. Неки од њих, у великој мјери, остају при „равноправности двају писама”, дакле при ставу да се задрже оба писма, као израз богатства у језику, као показатељ толеранције, те уважавања новонастале ситуације.

На примјер, Ранко Бугарски (у: Збиљић 2005: 248) износи сљедеће мишљење: „Што се мене тиче, припадам онима који напоредну употребу ових писама сматрају обогаћењем, јер нам свако од тих путева отвара путеве ка једном великом цивилизацијском кругу”.

Дукље...” (ZELIĆ-BUČAN 2001: 2/2). Дакле, судећи према оваквим иступима, једно је најважније, нека *Мирослављево јеванђеље* припада било коме само не онеме коме несумњиво припада, српској културној и језичкој баштини и насљеђу.

¹³ Своју тврдњу да је Мирослављево јеванђеље „дјело старе хрватске, а не српске књижевности” Брковић је пласирао у двоброју тромјесечника „Хрватска мисао” (април-септембар 2004), часописа који издаје сарајевски огранак Матице хрватске (Политика: 11. април 2013).

Код Ивана Клајна (Политика 22. август: 2009) налазимо: „Законска формулација о ‘равноправности ћирилице и латинице’, знамо, није нова. Имали смо је током пола века и видели смо да она у пракси значи повлачење ћирилице пред латиницом. Не због комуниста, мондијалиста или некакве ‘ватиканско-коминтерновске завере’, него зато што латиница и ћирилица напросто нису у истом положају, нису симетричне. Латиница вам је неопходна за енглески, за латински, за већину страних језика који се уче код нас, за формуле у математици, физици, хемији, за апотекарске рецепте, за аутомобилске регистрације, за дописивање са иностранством, за адресе на Интернету и и-мејлу, за СМС поруке и тако даље. Ћирилица не служи ни за једну од тих функција. Њоме може само да се пише српски, и треба да се пише. Али српски се може писати и латиницом, па многи (већина) тако и чине. У томе је чвор. Ако бисмо хтели по сваку цену да укинемо двоазбучност, да задржимо само једно писмо – то би морала да буде латиница”.

И даље: „Ако бисмо по сваку цену хтели да уведемо само једно писмо, то би искључиво могла да буде латиница”, наглашава Иван Клајн. Он истиче да се он и његове колеге лингвисти не слажу с тврдњом да је латиница хрватско писмо. ‘Она је исто тако српско, као и хрватско, само што није српско традиционално, него је српско млађе писмо, али ми нисмо морали да од Хрвата учимо латиницу, јер постоји најмање од 1918. до данас једна велика традиција у употреби латинице у Србији’, каже он, ‘Латиница је српска колико и ћирилица’. Лингвиста Иван Клајн каже да је ћирилица културно добро које треба очувати, али никако не можемо постати ‘ћириличка’ земља” (30. октобар 2006, 14:54, 18:55, Извор: В92).

Знатан број стручњака из области науке о језику сматра да ћирилицу треба дати приоритет, заштити је разним законским и уставним актима, вратити јој достојно мјесто и статус данас, с обзиром на њену историјску, традиционалну, културну и сваку другу улогу у српском језику и култури, али да се српски језик, с обзиром на културно-историјско и писано наслеђе не може одрећи ни латиничног писма. Милош Ковачевић сматра да: „Српски књижевни језик има два писма – ћирилицу и латиницу. Иако се Срби одвајкада служе и ћирилицом и латиницом, ипак та два писма нису код Срба потпуно равноправна. Ћирилица је стожерна вертикала српског духовног, културног и историјског идентитета, а њу је као национално фонетско писмо на темељима хиљадугодишње српске и словенске писмености створио Вук Стефановић Караџић. Стога ћирилица и јесте прво српско национално писмо. С њом

је латиница равноправна само употребно, јер се Срби одавно служе и латиницом, на којој су написали огроман број дјела из српске књижевности, науке и културе. Одрицањем од латинице морали бисмо се одрећи посредно и свега што су Срби створили на латиници, а то није нити може бити у српском националном интересу. Њиховим искључивањем из корпуса српске књижевности, што је одавно програмирани циљ хрватског филолошког програма, Срби би били вјероватно једини европски народ без два вијека књижевности, тј. без цијеле књижевности средњег периода (ренесанса и барок). Из тих разлога латиница, уз ћирилицу, мора остати писмо српског народа, а можда још више због тога што би се одрицањем од латинице Хрватима и муслиманима дао аргумент за издвајања дијела српског језика под њиховим именом, с писмом као диференцијалном особином према српском књижевном језику” (Ковачевић 2003: 18-20). И даље, код Ковачевића налазимо: „Ćirilica je temeljno srpsko pismo. Ali su Srbi, posebno Srbi katolici, stvorili značajnu književnost na latinici. Da ne govorimo o sadašnjim Srbima. I s te strane latinica jeste srpsko pismo. Uostalom, njenoj reformi potpomogao je mnogo i Vuk Karadžić. Srbi i zbog prošlosti i zbog sadašnjosti treba da znaju latinicu, ali ne smeju zaboraviti da je ćirilica njihovo primarno pismo. Zajedno sa pravoslavnom crkvom i srpskim jezikom ćirilica predstavlja duhovnu vertikalnu srpskoga naroda. Zato i ne mogu da shvatim bilo koga ko se protivi rehabilitaciji ćirilice, njenom vraćanju na zasluženno mesto koje joj je preotela latinica” (VEČERNJE NOVOSTI, elektronsko izdanje, Bane Đorđević | 16. februar 2013. 20:59 |).

Сличног виђења као и Ковачевић јесте и Радмило Маројевић. Радмило Маројевић полази од поставке: „чији језик онога и писмо”. „Латиница се (наравно: српска латиница) у овој књизи посматра као српско алтернативно писмо, а то значи као писмо за посебне и допунске потребе и за посебну (католичку) популацију... Васпостављање ћирилице као српског националног писма и као писма у званичној и јавној употреби... не значи никако протеривање латинице ни из културе ни из свакодневне комуникације Срба и грађана њихове државе” (МАРОЈЕВИЋ 2001: 17, 92).

Даље, није ријетко и схватање да је српски језик једини (у свијету) који посједује двоазбучност, те да је двоазбучност немогућа, а да не буде угрожен опстанак једног, у случају српског језика ћирилице, на рачун „доминантније и агресивније” латинице.¹⁴

¹⁴ Према ставу Удружења „Ћирилица” из Новог Сада: „Откако више нема Срба католика, латиница не може да буде српско писмо”. Као образложење томе,

Међутим, оно што је неспорно, према нашем мишљењу, јесте да ћирилице треба вратити достојно и адекватно мјесто које јој припада у српском језику, уз ангажовање свих друштвених фактора, али је такође неспорно, да такво ангажовање не би смјело да изостане ни када је у питању заштита културног и писаног наслеђа које је настало и настаје на српском језику латиничним писмом – и које чини његов саставни дио. Нарочито је велики корпус у српској заоставштини писан латиницом почев од „периода равноправности” двају писама. Због тога се српски језик никако не може одрећи свог латиничног наслеђа, али треба радити на враћању достојног, адекватног и заслуженог мјеста ћирилице на просторима српског језика.

7. **Ћирилица и савремене технологије.** У новије вријеме, као „образложење” потискивању ћирилице, говори се о ћирилице као „неглобалном”, „неинтернационалном” писму, писму „неподесном за савремене технологије” [...] Међутим, недавно су одржана два међународна научна скупа под називом *Инјтернет и ћирилица*, један у Народној библиотеци у Београду (11-12. фебруара 2002. године), други *Савремене информационе технологије – инјтернет и ћирилица* (у Бијељини, Република Српска/БиХ, 25. новембра 2003) на којима је указано на могућности које носи савремена информациона технологија и о равноправним могућностима коришћења ћирилице, наравно уз друштвено и државно ангажовање које (на просторима српског језика, посебно у неким крајевима) често изостаје.

Осим тога, многе земље користе и задржавају своја (нелатинична) писма и сасвим адекватно, без проблема функционишу у савременом свијету, истовремено водећи бригу за своје културно наслеђе. Само да поменемо нама блиске православне народе: Грчку, Русију, Бугарску, а и многе друге (в: Стојановић 2011).

8. **Садашње (не)прилике и ћирилица.** Ћирилица је (нарочито након озваничења „равноправности”) потискивана и ишчезавала у Србији, такође и на простору БиХ, док се до прије двадесетак година боље држала у Црној Гори.

између осталог, наводи се то: „што се у међународном разврставању и књижењу оно што је штампано српским језиком (и латиницом) увршћује у хрватску културну баштину”, Удружење „Ћирилица” (cirilica@EUnet.yu).

8.1. О (не)присуству ћирилице на простору Србије, написано је више радова. Према подацима (од прије десетак година) у градовима Србије употреба ћирилице је била сведена (у натписима по градовима) од петнаестак процената по градовима Војводине до тридесетак у Београду, и по Шумадији и сл.¹⁵

Новијим уставним рјешењима Србија у великој мјери враћа посебан статус ћирилици као националном писму.¹⁶ У оба устава (1990. и 2006. године) стоји да је у Републици Србији у службеној употреби ћирилично писмо, а службена употреба других писама уређује се законом, на основу Устава (о овоме в: Лукић у: Ковачевић 2013). То је утицало да се ћирилица у Србији почне враћати (иако недовољно с обзиром на статус који јој Устав даје, или би требало да даје). То није тешко примијетити, – на сваком мјесту видљиво је веће присуство (и „повратак”) ћирилице у односу на ранију ситуацију, а поготово ако се упореди са стањем данас у Црној Гори.

8.2. Што се тиче Црне Горе – данас, она у Уставној одредби истрајава на (комунистичкој) „равноправности”, стеченој, проглашеној и усвојеној после Другог свјетског рата, а ту „равноправност” је Црна Гора данас довела до готово крајње неравноправности, која је резултирала скоро потпуним нестанком ћирилице, поготово из подручја која су у ближој надлежности и контроли власти и њихових истурених одјељења и појединаца. У оба устава се каже: Равноправни су ћирилично и латинично писмо.¹⁷ Међутим, у пракси се приводи крају процес (све израженијег) нестајања ћирилице.

Ево, само неких примјера који то добро илуструју.

¹⁵ О овоме имамо више радова, на примјер: Д. Петровић (2005: 39-57).

¹⁶ Устав из 1990. године (Члан 8): „У Републици Србији у службеној употреби је српскохрватски језик и ћирилично писмо док се латинично писмо користи у службеној употреби на начин прописан законом. У подручјима Републике Србије које настају националне мањине у службеној употреби је и њихов језик и писмо, на начин утврђен законом”.

Устав из 2006. године (Члан 10): „У Републици Србији у службеној употреби српски језик и ћирилично писмо. Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основи Устава”.

¹⁷ У претходном Уставу, члан 9 (*Језик и писмо*) стајало је: *У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора. У новом Уставу стоји: Службени језик је црногорски... У службеној употреби су још и српски, бошњачки, хрватски и албански. И у једном и у другом Уставу: Равноправни су ћирилично и латинично писмо.*

У Црној Гори латиница је „окупирала“ све просторе (и сегменте), од имена фирми, кафана, ресторана, продавница. Готово да се не могу наћи рекламе на ћирилици. Такоређи ни један билборд нема исписан ћирилицом (осим у вријеме политичких кампањи, неријетко и од оних истих који спроводе процесе нестајања ћирилице, али, зарад добијања којегод више гласа, за пригодне сврхе [зло]употребе и ћирилицу) [...] Међутим, донекле се разликује ситуација на југу и сјеверу Црне Горе, ћирилица се донекле боље држи на сјеверу. Према подацима које су сакупили студенти *Сшудијској програма за српски језик и књижевност* по разним градовима Црне Горе, око 95% назива разног типа исписано је латиницом (мање од 80% у Беранама, око 90% у Пљевљима, до 98% на приморју). Од приморских градова донекле се најбоље ћирилица задржала у Херцег Новом, али је и тамо близу 90% разних натписа дато латиницом (У Херцег Новом се учачава и тенденција писања назива на оба писма). У Никшићу је такође преко 95% латиничних натписа; није тешко запазити да у Никшићу (а ситуација се у принципу не разликује ни у осталим градовима) више има кинеских него слова ћирилице.

Јавне установе су донекле задржале старе исписане називе (који су били ћирилични), али је уочљива тенденција замјене у новије вријеме латиничним словима (или се, „у најбољу руку“ и ријетко, среташу паралелно исписани називи). Скоро ни један новији натпис се не даје само ћирилицом (примјера, иако ријетких, има у Беранама), док је постало правило да се исписују само латиницом. Тек покоји стари (заостали) назив остао је ћирилично исписан чекајући скоро „пресловљавање“. У Црној Гори нема ни једна ТВ станица са ћириличним рјешењем лога. Свједоци смо како се пред нашим очима РТЦГ 1 и 2 са ћириличним рјешењем (и комбинацијом плаво-бијело-црвене боје) претворио у латинично – RTCG (са црвено-жутом комбинацијом боја); не постоји ни један ћирилични званични сајт Владе Црне Горе; сви путокази су (без изузетка) исписани латиницом (и само латиницом, и међуградски и градски); табле с називима градова (изузев неких на сјеверу гдје имамо и ћирилични и латинични натпис, нпр. за Мојковац, Колашин, Беране, и др.) такође су исписани латиницом.

Спровели смо неку врсту анкете и потражили одговор – које писмо наши матуранти примарно користе (којим се писмом радије служе). Различита је ситуација идући од југа према сјеверу: у приморским градовима, осим Херцег Новог, сасвим је преовладавала латиница (у Бару, Будви, Тивту: 90 и преко 90% – користи латиницу, у Котору – близу

90%); на Цетињу преко 90%; у Подгорици се 70% служи латиницом, у Бијелом Пољу 68%; у Херцег Новом између 50 и 60% „преферира” латиницу. У Никшићу се и ћирилицом и латиницом служи приближно једнак број ученика, док се у Пљевљима ћирилицом служи више од 60% ученика; у Мојковцу око 70%, у Беранама преко 85%. (Процент коришћења латинице се касније, углавном, још више повећа или преовлада код оних који су користили оба писма).

Како тече овај процес видљиво је и кроз називе улица. Називи улица по градовима Црне Горе били су у потпуности исписани ћирилицом. Међутим, на „дјелу је” замјена ћирилице латиницом – и у називима улица. Латиницом су (већ сада) исписани називи улица у приморским градовима (Бар, Будва, Тиват, Котор, и др. У Херцег Новом су називи улица такође исписани латиницом, осим у Зеленици гдје су дати напореда на оба писма), а такође и у Бијелом Пољу. Како би, вјероватно, било сувише нападно и очигледно сада (наједанпут) поскидати све ћириличне натписе и замијенити их латиничним (као за вријеме окупације у Првом и Другом свјетском рату), тај процес (бар засада) иде поступно: која се год улица у посљедње вријеме реновира добија нови натпис и то (обавезно!?) на латиници; свака новосаграђена улица добија нови натпис – латиницом; ако се улици промијени назив, нови назив је обавезно написан – латиницом.

У склопу цјелокупног односа према ћирилици није изненадило ни што је 20. маја 2010. године изашао посљедњи број дневног листа *Побједа* штампан ћирилицом, након готово шездесет шест година изласка на ћирилици (први број *Побједе* изашао је 24. октобра 1944. године), а 21/22. маја (на „Дан независности Црне Горе”), изашао је први латинични број *Pobjede*, чиме су, према ријечима уредника „načinili prvi veliki korak”.¹⁸ Остаје питање, ка чему „prvi veliki korak”! Дугачак можда јесте, али засигурно није ни велики, ни прави, ни истинит, ни ка добру.

¹⁸ „Образложење” је дато у „Riječ urednika”, а наслов прилога (*Pobjeda latinicom – pragmatizan ili jeres*) боље разоткрива суштину преласка на латиницу, него дато „образложење”, које гласи:

„Uvažene čitateljke, uvaženi čitaoci,

Najavio sam u prvom uvodniku, prije sedam i po mjeseci, da će Pobjeda biti redizajnirana. *Danas smo načinili prvi veliki korak.*

Istraživanje koje smo sproveli proteklih mjeseci ukazalo je da većina potencijalnih čitalaca, pogotovo mladih, dakle u onom dijelu populacije u kojem Pobjeda još uvijek nije dovoljno prisutna, prednost daje latinici. Krenuli smo im u susret i formom.

Са ћирилицом, бар засад, изгледа, једино (радије) путујемо на онај свијет јер су називи погребних предузећа, колико смо успјели да сагледамо (на примјер у Никшићу: *Бор, Суза, Нарцис*), ћирилични; посмртне плакате су (са малим изузецима, који су видљиви у посљедње вријеме) штампане ћирилицом; надгробни споменици – такође (мада већ има неколико изузетака).

8.3. Немамо податке да ли је неко вршио истраживања о употреби ћирилице на простору Републике Српске, у јавном и приватном сектору, тако да о томе не можемо ништа детаљније рећи. Али, споља гледано, можемо са радошћу примијетити, да је ћирилица почела да се „враћа” и „осваја” ове просторе. Колико је то у складу са историјским наслеђем и савременим потребама, остаје за неко будуће истраживање. Није нам познато да ли се неко бавио заступљеношћу писама у Републици Српској, што се тиче службене и јавне употребе. За ову прилику успјели смо, на основу узорка из неколико школа у Бањалуци и у Приједору, да сагледамо којим писмима се ученици служе, и којим се радије служе, као и какав је однос ученика према ћирилице и латиници. Анкетирани су ученици различитих узраста, петог и деветог разреда, потом двије средње школе (Гимназија и Економска). Овом приликом захваљујемо директорима школа и наставницима који су свесрдно помогли спровођење ових анкета¹⁹. Без њих испитивања овог типа не би била адекватна, а ни могућа. Податке дајемо у табелама, а оно што можемо начелно закључити јесте да је везаност за ћирилично писмо већа што су ученици старији. До петог разреда ученици имају обавезу да пишу и ћирилицом и латиницом, тако да ћирилица у употреби односи невелику превагу у односу на латиницу. Већа је разлика што се тиче личног односа према

Nijesmo zanemarili ni činjenicu da će ovakva Pobjeda biti lakše dostupna građanima Crne Gore kojima crnogorski nije maternji jezik kao i strancima zainteresovanim za informisanje o našoj zemlji.

I ekonomsko-tehnički argumenti govore u korist promjene. Analize su dokazale da *promjenom pisma ostvarujemo znatne uštede u vremenu, ljudskim resursima i materijalu* kao i da omogućavamo automatsko arhiviranje sadržine, olakšavamo čitaocima pretraživanje i ostvarujemo potpunu kompatibilnost sa ostalim platformama i sa mogućim budućim saradnicima i partnerima u inostranstvu.

Sigurni smo da je korak pravi. Srđan Kusovac (Истицања наша!) (Pobjeda, Podgorica, 21. i 22. maj 2010, 2).

¹⁹ Ријеч је о сљедећим школама: ОШ „Иво Андрић” и ОШ „Јован Јовановић Змај” у Бањој Луци, ОШ „Петар Кочић” у Приједору и ОШ „Јован Цвијић” у Брезичанима код Приједора, те Гимназија и Економска школа у Бањој Луци.

писмима – ученици петог разреда у знатно већем броју доживљавају ћирилицу као своју. У деветом разреду, као што се види из приложене табеле, у употреби знатно претеже употреба ћирилице, а нарочито препознавање ћирилице као свог писма. Ово је у још већем проценту изражено у средњој школи, када ученици нијесу у обавези да употребљавају напоредо оба писма и ту готово да нема ученика који само латиницу сматрају својим писмом, док један проценат (иако не велики) сматра својим писмом и ћирилицу и латиницу. На питање да ли су задовољни присуством ћирилице око себе, мишљења су подијељена, а да би се у вези са овим извео неки закључак потребно је спровести и истраживање о стварној заступљености писама на овим подручјима. Дакле, овом питању треба посветити много више пажње и времена, истраживања треба спровести цјеловито и свеобухватно да би се стекла реална слика. Ово је само наговјештај и подстрек за нека будућа истраживања.

Којим писмом пишете у школи?	5. разред (бр. испитаника 140)	9. разред (180)	Приједор, ОШ (120)	Економска школа (140)	Гимназија (260)
Ћирилицом	2,9%	44,9%	20%	52%	63%
Латиницом	2,1%	1,7%	3%	3%	0,5%
и ћирилицом и латиницом	59,6%	51,7%	60%	45%	33%
једне седмице ћирилицом, друге латиницом	35,5%	2,2%	17%	0	0
Којим писмом се служите ван наставе?					
Ћирилицом	52,5%	75%	71%	77%	60,4%
Латиницом	32,6%	12,8%	17,7%	10%	8,6%
и ћирилицом и латиницом	14,2%	11,7%	11,7%	13%	31%
Којим писмом више волите да пишете?					
Ћирилицом	59,6%	86,7%	89,8%	85%	82,5%
Латиницом	38,3%	11,7%	18,5%	11,1%	12,1%
и ћирилицом и латиницом	1,7%	1,7%	1%	3,7%	5,5%
У којој мјери је ћирилица присутна у простору око вас?					
Довољно	45,4%	17,8%	76,5%	60%	53,3%
Средње	3,6%	6,6%	6,7%	17%	11,5%
Недовољно	48,2%	75,6%	16%	23%	32%

Које писмо сматрате својим?					
Ћирилицу	70%	88,9%	89%	95,2%	90%
Латиницу	20%	3,9%	7,6%	1%	0%
Оба	10%	7,2%	4,2%	3,9%	10

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Грковић-Мелџор 2011: Јасмина Грковић Мејџор. О формирању српске редакције старословенско језика. *Ђурђеви Сћуиови и Будимљанска еџархија*. Зборник радова, Беране – Београд, 43-51.
- Збиљић 2005: Драгољуб Збиљић. *Издаја српског писма*. Ћирилица, Нови Сад.
- Ивић 2001: Павле Ивић. *Српски народ и његов језик*. Издавачка књи-жарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад.
- ИНТЕРНЕТ И ЋИРИЛИЦА 2002: Са Научно-стручног скупа Интернет и ћирилица, одржаног у Народној библиотеци Србије 11. и 12. фебруара 2002.
- Клајн 2009: Иван Клајн. Дневни лист *Полиџика*, 22. август, 2009.
- Клајн 2006: 30. октобар 2006, 14:54, 18:55, Извор: В92.
- Ковачевић 2003: Милош Ковачевић. *Српски језик и српски језици*. Београд: СКЗ-БИГЗ.
- Ковачевић 2006: Милош Ковачевић. Однос српскога језика и његовог писма према мањинским језицима и њиховим писмима. Симпозијум о ћирилицу 2007: *Обавезе у школству, сћруци и правопису у вези са српским језиком и његовим писмом после доношења новог Устава Републике Србије* (Филологија и лингвистика), (у: Дневни лист *Полиџика*, 33195, 5. 3. 2006, стр. 9).
- Ковачевић 2013: *Večernje novosti, elektronsko izdanje*. Vane Đorđević | 16. februar 2013. 20:59.
- Ковачевић 2013: Милош Ковачевић. *У одбрану српске ћирилице. Хрестоматија*. Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета”, Пале.
- Костић 1999: Лазо М. Костић. *О српском језику*. Вук и Немци, Нови Сад.
- Маројевић 1991: Радмилу Маројевић. *Ћирилица на раскршћу векова. Оледи о српској еџничкој и културној самосвеси*. Дечје новине, Горњи Милановац.
- Милосављевић 2002: Петар Милосављевић. *Срби и њихов језик*. Београд.

- МИЛОСАВЉЕВИЋ 2006: Петар Милосављевић. *Српска писма*. Бања Лука: Бесједа.
- МИЛОШЕВИЋ 1994: Милош Милошевић. *Тесџаменџи Ђурђа Црнојевића*. Подгорица – Цетиње.
- НИКОЛИЋ 2002: Светозар Николић. *Старословенски језик*. Београд: Требник.
- ПЕТРОВИЋ 2005: Драгољуб Петровић. *Сумрак српске ћирилице*. Нови Сад, Ђирилица.
- ПОЛИТИКА 2008: Дневни лист *Полиџика*, *Забрањена ћирилица*, 7. децембар 2008.
- ПОЛИТИКА 2009: *Одумирање ћирилице*, 22. август.
- ПОЛИТИКА 2013: *Полиџика*. Електронско издање, 11. април.
- ПРАВДА 2008: *Забрањена ћирилица?! Извор – Правда*, 6. 12. 2008.
- САМАРЦИЋ 2009: Биљана Самарцић. Термин *босанџица* као заблуда у историјском развоју српског језика. *Зборник радова са научној скупи Наука и настава на универзитетју*. Пале.
- СТОЈАНОВИЋ 2011: Јелица Стојановић. *Пуџевима српској језика и ћирилице*. Издавачки центар Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори. Никшић.
- ЂИРИЛИЦА 2009: Удружење „Ђирилица“ (cirilica@EUnet.yu).
- ЂИРИЛИЦА 2008: *Ђирилица и савремене информационе џехнологије*, са Округлог стола Друштва информатичара Србије, 7. септембра, 2008. године (<http://www.dis.org.yu/>). (<http://www.matica.hr/vijenac/488>)

- VEČERNJE NOVOSTI, elektronsko izdanje, Vane Đorđević | 16. februar 2013. 20:59 |).
- LEŠAJA 2012: Ante Lešaja. *Knjigocid. Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih*, SNV / CHB, Profil, Zagreb.
- OKUKA 2006: Miloš Okuka. *Srpski na kriznom putu*. Sarajevo.
- POBJEDA 2010: Podgorica, 21. i 22. maj.
- ZELIĆ-BUČAN 2001: Zelić-Bučan, *Čiji je evanđelistar kneza Miroslava*, Hrvati Bosne: Herceg Bosna, 2/2.

Jelica Stojanović, Nikšić

SERBIAN CYRILLIC ALPHABET DURING ITS
CENTENARY HISTORY - AND TODAY

Summary

The paper presents the origin of Cyrillic alphabet, its adoption and continuity with Serbs as the centuries-old and identifiable script, as well as relations towards the Serbian Cyrillic alphabet in different historical epochs and in the framework of different historical processes and projects; it also presents the status of the Cyrillic alphabet today and our attitudes towards our centuries-old heritage. So, the Serbian Cyrillic alphabet characterises areas which Serbian people historically have extended to, whichever the name these areas bear today, and it has been the feature of the Serbian language, which has sustained and endured in defence of its script. Still, starting from the nineteenth through the whole of the twentieth century, there have been tendencies, as well as processes, present for suppressing, banning, destroying, and, particularly lately, renaming the Serbian Cyrillic alphabet, thus renaming the language too.

Key words: Cyrillic alphabet, Old Slavonic language, Serbian Cyrillic alphabet, modern technologies, Cyrillic alphabet and the areas of the Serbian language, naming of Cyrillic alphabet, persecution of Cyrillic, Cyrillic alphabet today.

